

HAKİM VƏ ƏMƏLİYYAT-AXTARIŞ FƏALİYYƏTİ**X.Ə.BAYRAMZADƏ**

Azərbaycan Respublikasının Ali Qanunu olan Kostituisiyası insan və vətəndaş hüquqlarının azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminat verir.

Tədqiq olunan məqalədə Azərbaycan Respublikasının yeni Cinayət prosessual qanunvericiliyinə uyğun olaraq ƏAF üzərində məhkəmə nəzarətinin mahiyyəti açıqlanır.

28 oktyabr 1999-cu il tarixli ƏAF haqqında Qanuna əsasən, ƏAT-i həyata keçirilərkən telefon danışqları, poçt, teleqraf şəbəkəsi ilə ötürülən məlumatların sirri, mənzil toxunulmazlığı barədə konstitusion hüquqların məhdudlaşdırılması haqqında materiallara baxış qaydaları araşdırılır, elmi təkliflər verilir. Məhkəmə nəzarətini birinci instansiya məhkəməsi həyata keçirir. Əməliyyat-axtariş tədbirinin həyata keçirilməsi üçün prokurorun vəsatəti əsasında məhkəməyə müraciət edilməsi, məhkəmədə baxılması, hansı muddətə verilmiş qərarların mahiyyəti şərh edilir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 25-ci maddəsində göstərilir ki, dövlət, irqindən, cinsindən, dinindən və sairədən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını məhdudlaşdırmaq qadağandır.

Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyəti qarşılıqlı fəaliyyət göstərən qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətlərinin bölünməsi prinsipi əsasında təşkil edilmişdir. Qanunla insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir. Vətəndaşlar vəzifəli şəxslərin qərar və hərəkətlərindən (yaxud hərəkətsizliyindən) məhkəməyə şikayət edə bilər.

Hakim – Azərbaycan Respublikasında məhkəmə hakimiyyətinin daşıyıcısı olan dövlətin vəzifəli şəxsi, konstitusion qaydada ədalət mühakiməsini həyata keçirmək səlahiyyətinin verildiyi və vəzifələrini peşəkar əsaslarla icra edən, 30 yaşına çatmış, ali hüquq təhsilinə və hüquq peşəsi üzrə azı beş il iş stajına malik Azərbaycan Respublikası vətəndaşıdır.

28 oktyabr 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikası “ƏAF haqqında” Qanuna görə, vətəndaşların konstitusion hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına səbəb olan hər bir ƏAT yalnız hakimin qərarı ilə keçirilə bilər.

ƏAT həyata keçirilərkən vətəndaşların yazışma, telefon danışqları, poçt, teleqraf və poçt rabitəsi şəbəkələri ilə ötürülən

digər məlumatların sirri, mənzil toxunulmazlığı barədə konstitusion hüquqlarının məhdudlaşdırılması haqqında materiallara baxış, bir qayda olaraq, belə ƏAT-nin keçirildiyi yer üzrə, yaxud onların keçirilməsi barədə vəsatət qaldırmış orqanın yerləşdiyi yer üzrə ərazi məhkəmə tərəfindən baxılır.

Azərbaycan Respublikasının CPM-nin 442.1. maddəsində qeyd edilir ki, məhkəmə nəzarəti, istintaq hərəkətlərinin məcburi aparıldığı, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edildiyi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirildiyi yer üzrə səlahiyyəti daxilində müvafiq birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən həyata keçirilir. Hakimin belə materialların təqdim olunması halında onlara baxmaqdan imtina etmək hüququ yoxdur.

ƏAF-nin tətbiq edilməsində hakim geniş səlahiyyətlərə malikdir. Belə ki, ƏAF-də hakimin icraat predmetinə aşağıdakılar daxildir:

1) ƏAT həyata keçirilərkən vətəndaşların konstitusion hüquqlarının məhdudlaşdırılması haqqında materiallara baxır. Qeyd olunmalıdır ki, ƏAF haqqında Qanunda bütün ƏAT-nin deyil, onların yalnız bir hissəsinin vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran tədbirlərin sanksiyalaşdırılması qaydası təsbit olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 445-ci maddəsində göstərilir ki, məhkəmənin qərarı əsasında aşağıdakı əməliyyat-axtarış tədbirləri həyata keçirilir:

- telefon danışıqlarına qulaqasma;
- poçt, teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması;
- texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən məlumatın çıxarılması;
- binaya, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğu və ya torpaq sahələrinə daxilolma və onlara baxış keçirilməsi;
- texniki vasitələrdən istifadə etməklə və ya səs yazan, video, foto, kino və digər çəkiliş cihazlarının quraşdırılması yolu ilə mənzilin müşahidə edilməsi;
- insanların güdülməsi.

2) Əməliyyat Axtarış Orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin qərar və hərəkətlərinin qanuniliyinin yoxlanması;

3) Əməliyyat Axtarış Orqanlarından verilmiş şikayətlərə baxılması;

4) Əməliyyat Axtarış tədbirlərinin keçirilməsindən imtina ilə əlaqədar hakimlə ƏAO arasında yuxarı instansiya məhkəməsində mübahisənin həll edilməsi.

Qanunverici hakimin üzərinə aşağıdakı bir sıra vəzifələri qoymuşdur:

- hakimin təqdim edilən materiallara baxmaqdan imtina etmək hüququ yoxdur;
- hakim materiallara 24 saat ərzində baxır;
- hakim ƏAT-nin keçirilməsinə dair əsaslandırılmış vəsatəti və

ibtidai araşdırılmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatının təmin edilməsi və ya rədd edilməsi haqqında əsaslandırılmış qərardad çıxarmağa borcludur;

Qanunvercilikdə, yaxud hər hansı bir normativ hüquqi aktlarda, təlimatlarda, qaydalarda Əməliyyat Axtarış Orqanlarından və prokurorluqdan daxil olmuş materialların qeydiyyat məsələsi nəzərdə tutulmamışdır. Hesab edirik ki, belə bir qayda kargüzarlıq haqqında təlimatda öz əksini tapmalı və məhkəmə sədrlərinin üzərinə bir vəzifə kimi qoyulmalıdır.

-məhkəmənin sədrləri tərəfindən hakimə təqdim olunan operativ-xidməti sənədlərdə göstərilən məlumatların məxfiliyinin təmin edilməsi üçün şərait yaradılmalıdır.

Bu şəraitin yaradılması vəzifəsi məhkəmə orqanlarının rəhbərlərinə, yəni ilk növbədə, müvafiq məhkəmələrin sədrlərinə həvalə edilməlidir. Müvafiq məhkəmənin sədri ƏAO-dan daxil olmuş materiallara baxmalı olan hakimlərə onlara məlum olmuş məlumatların açıqlanmamasının, eləcə də onun qəbul etdiyi qərarın mahiyyətinin sirr kimi saxlanmasının zəruriliyini izah etməyə borcludur.

Materialların məhkəmə baxışına qədər və istintaq aparılması dövründə, həmçinin təqsirləndirilən şəxs haqqında məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmünə qədər məhkəmə sədrləri vəsatətin və təqdimatın tədqiqinin kənar şəxslərin onlarla tanış olmasını istisna edən şəraitdə keçirilməsinə, eləcə də onların müvafiq səlahiyyətli vəzifəli şəxslərin sərəncamından sanksiyalaşdırılmamış şəkildə çıxarılmasına görə də məsuliyyət daşıyırlar. Məsələn, məkinaçuya və digər yardımçı heyət şəxslərinə hakimin qəbul etdiyi qərarın rəsmiləşdirilməsini tapşırmaq olmaz.

Sadalanan vəzifələrin reallaşdırılması üçün hakimə müvafiq hüquqlar verilmişdir:

-hakim müvafiq ƏAT-nin keçirilməsinə icazə vermək, yaxud bundan imtina etmək hüququna malikdir;

-hakim şəxsin hüquqlarının məhdudlaşdırılması haqqında qərarın qüvvədə olma müddətini uzatmaq hüququna malikdir;

-hakimin tələbi üzrə ona ƏAT-nin keçirilməsinin əsaslarına dair əlavə materiallar təqdim oluna bilər;

-hakim ƏAO-dan ərizəçiyə verilməsindən imtina olunmuş məlumatların göstərilədiyi operativ-xidməti sənədləri təqdim etməyi tələb etmək hüququna malikdir.

ƏAF-də vətəndaşların konstitusion hüquqlarının məhdudlaşdırılması haqqında materiallara məhkəmə baxışı.

ƏAT keçirilərkən yazışma, telefon danışıqları, poçt, teleqraf və poçt rabitəsi şəbəkələri ilə ötürülən digər məlumatların sirri, eləcə də mənzil toxunulmazlığı barədə vətəndaşların konstitusion hüquqlarının məhdudlaşdırılması haqqında materiallara məhkəmə baxışı qaydası Azərbaycan Respublikası CPM-də nəzərdə tutulmuşdur.

O, aşağıdakı elementləri əhatə edir:

-şəxsin konstitusion hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında

materiallara məhkəmə baxışı üçün əsaslar;

- materialların baxılma yeri;
- qərar qəbul edən subyekt (materiallara baxan vəzifəli şəxs);
- materialların baxılma müddəti;
- materiallara məhkəmə tərəfindən baxılma qaydası;
- materiallara məhkəmə baxışın yekunları;
- təqdim olunmuş materialların mahiyyəti üzrə çıxarılmış məhkəmə qərarının qüvvədə olma müddəti;
- təqdim olunmuş materialların mahiyyəti üzrə çıxarılmış məhkəmə qərarının qüvvədə olma müddətinin uzadılması qaydası.

Şəxsin konstitusion hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında materiallara məhkəmə baxışının əsası. Rusiya Federasiyasının 12 avqust 1995-ci il tarixli ƏAF haqqında Qanuna görə, vətəndaşın konstitusion hüququnu məhdudlaşdıran ƏAT-nin keçirilməsi məsələsini həll edərkən əsas kimi ƏAO rəhbərlərindən birinin əsaslandırılmış qərarı hakim tərəfindən məhkəmə iclasında baxılır.

Bu əsas insanın və vətəndaşın bu və ya digər konstitusion şəxsi hüququnun məhdudlaşdırılmasına səbəb olan konkret ƏAT-nin keçirilməsinə icazə almaq üçün əməliyyat bölməsinin məhkəməyə rəsmi müraciətidir. Şumirov A.Y. göstərir ki, əsaslandırılmış qərar ƏAO-nın müvafiq vəzifəli şəxsinin qərarı olaraq, hakim üçün vəsatət rolunu oynayır. Bununla əlaqədar o, «Məhkəmə qarşısında ... (ƏAT-nin adı göstərilir) keçirilməsinə icazə verilməsi haqqında vəsatət qaldırılmasına dair Qərar» adlandırılmalıdır.

Azərbaycan Respublikası ƏAF haqqında qanunda göstərilməsə də Azərbaycan Respublikası CPM-nin 446.1.3 maddəsində qeyd edilir ki, əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi üçün əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanın səlahiyyətli şəxsin vəsatəti və ibtidai araşdırılmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı məhkəmədə baxılmaq üçün əsasdır.

Qanunverici ƏAO rəhbərinin vəsatətinin əsaslandırılması üçün bir sıra tələblər irəli sürür.

Vəsatətdə aşağıdakılar göstərilməlidir:

- vəsatətin tərtib edildiyi tarix, vaxt, yer;
- vəsatəti tərtib edən şəxsin soyadı, adı, atasının adı və vəzifəsi;

Vəsatətin müvafiq vəzifəli şəxs tərəfindən çıxarılmasına hakim əmin olmaq imkanı əldə etməlidir, buna görə də o, ƏAT həyata keçirilərkən vətəndaşların konstitusion hüquqlarının məhdudlaşdırılması barədə qərar qəbul etmək səlahiyyətinə malik vəzifəli şəxslərin siyahılarının müəyyən olunduğu müvafiq idarə normativ aktları ilə tanış olmaq hüququna malikdir;

- əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar törədilən, qarşısı alınan və ya xəbərdar edilən cinayət haqqında məlumatlar;

- əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi nəticəsində kimin və hansı hüquq və ya azadlıqlarının məhdudlaşdırıla biləcəyi;

- əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin zəruriliyinin əsaslandırılması;

- əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi nəticəsində hansı nəticənin əldə edilməli olduğu və nə üçün həmin nəticənin digər usul və vasitələrlə əldə edilməsinin mümkün olmaması;

- əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin hansı müddətdə, harada və hansı üsullarla nəzərdə tutulduğu;

- əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsində hansı nəticələrin əldə edilməsinin güman edildiyi və həmin nəticənin hansı üsulla rəsmiləşdiriləcəyi;

- əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin kimə həvalə edilməli olduğu;

- məsələyə dair qanuni və əsaslı qərarın qəbul edilməsi üçün zəruri olan digər məlumatlar;

Əməliyyat axtarış orqanının vəsatətində qeyd olunan müddəalar əsaslandırılmaqla prokurora təqdim edilir. Prokuror öz növbəsində əməliyyat axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi haqqında materialları nəzərdən keçirməklə müvafiq qərar qəbul edir, yəni vəsatətin müdafiə edilməsindən imtina haqqında əsaslandırılmış qərar çıxarır yaxud, zəruriliyini təsdiq edən materialları vəsatətə əlavə edilməklə müvafiq qərarın qəbul edilməsi barədə məhkəməyə təqdimat göndərir. Məhkəmə nəzarəti funksiyalarını həyata keçirən hakim onların tamamlanmasını tələb etmək hüququna malikdir.

Məhkəmə iclasında vəzifəli şəxs nəyə görə konkret qərarı qəbul etdiyini, nəyə görə bu və ya digər arqumentlərdən istifadə etdiyini (istifadə etmədiyini) izah etməlidir, yəni vəsatət vəzifəli şəxsin tutduğu mövqeyi əsaslandıraraq izahat və mülahizələri təsbit etməlidir. Qeyd edildiyi kimi, əsaslandırılmış vəsatəti ƏAO rəhbərlərindən biri qəbul edir. Onların sırasına, bir qayda olaraq, orqanın rəhbəri və onun müavinləri daxil olur. Lakin hər bir nazirlikdə (idarədə) vətəndaşın konstitusion hüququnun məhdudlaşdırılmasına sanksiya almaq üçün məhkəməyə göndərilən vəsatəti təsdiqləmək səlahiyyətinə malik rəhbərlərin özünəməxsus, başqalarından fərqli siyahıları qəbul edilmişdir, buna görə də hakim zərurət yarandıqda müvafiq siyahını müəyyən edən idarə normativ aktı ilə tanış olmaq hüququna malikdir.

Hakimin ƏAT-nin keçirilməsi haqqında vəsatəti və təqdimatı alması hüquqi fakt olaraq, onun üçün təqdim olunmuş operativ-xidməti sənədlərə baxışa başlamaq vəzifəsini doğurur.

F.Məmmədov və M.Mustafayev hesab edirlər ki, konstitusion hüquq və azadlıqların məhdudlaşdırılması ilə bağlı materiallara məhkəmə baxışı ədalət mühakiməsi hesab edilə bilməz. Çünki onun həyata keçirilməsi üçün aşkarlıq, çəkişmə və s. prinsiplər nəzərdə tutulmur. Obyektiv olaraq məhkəmə, işin bütün hallarını bilavasitə tədqiq etmək imkanına malik olmur. Bu fikirlə razılaşmaq olmaz. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının 127 maddəsində qeyd edildiyi

kimi məhkəmə icraatı çəkişmə prinsipi əsasında həyata keçirilir. Hakimler işlərə qərəzsiz, ədalətlə, tərəflərin hüquq bərabərliyinə, faktlara əsasən və qanuna müvafiq baxırlar. Məhkəmə icrası qapalı aparılsa da məhkəmədə tərəflər iştirak edir və ya etməlidir. Məhkəmə nəzarəti də əsasən ona görə lazımdır ki, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsi təmin edilsin. “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” qanunun 12-ci maddəsində göstərilir ki, bütün hallarda məhkəmənin qərarları açıq elan edilir. Bu mülahizələr alimlər arasında fikir ayrılığına səbəb olduğu üçün ayrıca mövzunun predmetidir.

Prokurorluq orqanlarının məlumatları əsasında Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən hazırlanmış bülletendə göstərilir ki, 2004-cü ilin 1-ci yarısında axtarış və götürmə aparılmasına icazə üçün məhkəməyə 362 təqdimat verilmiş və 356-sı təmin edilmişdir. Prokurorluğun müstəntiqləri tərəfindən 59 təqdimat verilmiş, 55-si təmin edilmişdir. DİN-nin müstəntiqləri tərəfindən 270 təqdimat verilmiş, 268-i təmin edilmişdir. Sanksiyasız axtarış və götürmə aparılmasına icazə üçün məhkəməyə 85 təqdimat verilmişdir. Prokurorluğun müstəntiqləri tərəfindən 43 təqdimat və DİN-nin müstəntiqləri tərəfindən 27 təqdimat verilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən hazırlanmış Azərbaycanda cinayətkarlıq və hüquqpozmalar 2004-cü il statistik məcmuədə göstərilir ki, 2001-ci il tarixdə axtarış və götürmə aparılmasına icazə üçün MTN-nin müstəntiqləri tərəfindən 36 təqdimat verilmiş, 36-sı təmin edilmişdir. DGK-nin müstəntiqləri tərəfindən 1 təqdimat verilmiş, 1-i təmin edilmişdir. Vergilər nazirliyi tərəfindən 40 təqdimat verilmiş, 40-ı təmin edilmişdir. 2002-ci il tarixdə axtarış və götürmə aparılmasına icazə üçün MTN-nin müstəntiqləri tərəfindən 31 təqdimat verilmiş, 31-ri təmin edilmişdir. DGK-nin müstəntiqləri tərəfindən təqdimat verilməmişdir. Vergilər nazirliyi tərəfindən 50 təqdimat verilmiş, 50-si təmin edilmişdir. 2003-cü il tarixdə axtarış və götürmə aparılmasına icazə üçün MTN-nin müstəntiqləri tərəfindən 46 təqdimat verilmiş, 46-sı təmin edilmişdir. DGK-nin müstəntiqləri tərəfindən 3 təqdimat verilmiş, 3-ü təmin edilmişdir. Vergilər nazirliyi tərəfindən 34 təqdimat verilmiş, 34-dü təmin edilmişdir. Sanksiyasız axtarış və götürmə aparılmasına icazə üçün 2001-ci il tarixdə MTN-nin müstəntiqləri tərəfindən 5 təqdimat verilmişdir.

Statistik məlumatlardan göründüyü kimi təqdimatlar əsasən DİN tərəfindən verilir. Təəssüflər olsun ki, təqdimatların hansı səbəblərdən təmin edilməməsi materiallar müəllifə təqdim edilmədiyini üçün araşdırılmamışdır.

Materiallara baxış yeri. ƏAT keçirilərkən vətəndaşların şəxsi həyat sirri barəsində konstitusion hüquqlarının məhdudlaşdırılması haqqında materiallara baxış, bir qayda olaraq, belə tədbirlərin

keçirildiyi yer üzrə, yaxud onların keçirilməsi haqqında vəsatət qaldırmış orqanın yerləşdiyi yer üzrə məhkəmə tərəfindən həyata keçirilir. Bu normativ göstərişdən üç qayda irəli gəlir:

1) daxil olmuş materiallara qanunverici, yaxud icraedici hakimiyyət orqanları deyil, məhkəmə (yəni qanunla müəyyən olunmuş qaydada cinayət, mülki və inzibati işlərə baxış və onların həlli formasında ədalət mühakiməsini həyata keçirən AR məhkəmə sisteminin müvafiq orqanı) tərəfindən baxılmalıdır;

2) vətəndaşın konstitusion hüquqlarının məhdudlaşdırılması haqqında vəsatətlə birlikdə materiallara, ümumi qaydaya görə, birinci instansiya məhkəmələri (yəni rayon məhkəmələri və onlara bərabər tutulan məhkəmələr) tərəfindən baxılmalıdır;

3) ƏAO rəhbəri ƏAT keçirilməsinə vəsatət üçün birinci növbədə konkret ƏAT-ın həyata keçirildiyi yer üzrə məhkəməyə müraciət etməlidir.

N.A.Kolokolov göstərir ki, vətəndaşların konstitusion hüquqları ilə əlaqədar ƏAT-nın keçirilməsinə məhkəmə qərarının alınması Rusiyanın bütün ərazisində mümkündür. Belə ki, ƏAF-ni həyata keçirən orqan və onun bölmələri ölkənin bütün ərazisində fəaliyyət göstərir.

Qərar qəbul edən subyekt (materiallara baxan vəzifəli şəxs).

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 442.3 maddəsinə görə vəsatət, təqdimat və şikayətlərə məhkəmə nəzarəti funksiyasını həyata keçirən məhkəmənin hakimi tərəfindən təkbaşına baxılır. Bununla birlikdə, hakim daxil olmuş operativ-xidməti sənədlərə baxılması üzrə konkret səlahiyyətləri, bir qayda olaraq, müvafiq məhkəmənin sədrindən alır. Materiallara növbətçi hakim tərəfindən baxılması variantı da istisna olunmur.

Hakim ƏAO-nın vəsatətinə və prokurorun təqdimatına mahiyyəti üzrə baxaraq hüquqi əhəmiyyətli qərar qəbul etmək vəzifəsinə və hüququna malikdir. Onun razılığı ilə operativ-xidməti sənədlərin öyrənilməsində ƏAT-nin keçirilməsi haqqında vəsatət qaldırmış ƏAO-nın nümayəndəsi iştirak edərək, zəruri izahatlar verə bilər.

Materiallara baxış müddəti. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 447.2 maddəsində qeyd edilir ki, ƏAT-nin tədbirinin həyata keçirməsinə dair muraciətlərə onlar məhkəməyə daxil olduqdan sonra 24 saat müddətinə baxılır. F.Məmmədov və M.Mustafayev göstərirlər ki, məhkəməyə materiallar daxil olduqdan sonra dərhal baxılmalıdır. Rusiya Federasiyasının ƏAF haqqında qanunda da materiallara dərhal baxılması göstərilmişdir. Materiallara hakim tərəfindən dərhal baxılması o deməkdir ki, ƏAO-nın vəzifəli şəxsi, prokuror dərhal, təxirə salınmadan hakim tərəfindən qəbul edilməli, hakim ƏAT-nin keçirilməsinə dair operativ-xidməti materialları qəbul etməli və onlara baxmalıdır. Hesab edirik ki, qanunda 24 saat müddət göstərilməsi məqsədə müvafiq olmaqla zəruridir.

Materiallara baxışın gedişi. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 447.7 maddəsində qeyd edilir ki, ƏAT-nin tədbirinin həyata ke-

cirməsi məsələləri üzrə məhkəmə icrası aşağıdakı ardıcılıqla aparılır:

- hakim məhkəmə iclasını açır, hansı müraciətə baxılmasını elan edir, məhkəmə iclası iştirakçılarının səlahiyyətlərini yoxlayır, onlara hüquq və vəzifələrini izah edir

- vəsatət vermiş şəxs öz vəsatətini şifahi əsaslandırır, hakimin və məhkəmə iclasının digər iştirakçılarının suallarına cavab verir

- ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror öz yekün sözündə məhkəmə vəsatətin təmin və ya rədd edilməsini təklif edir, bu zaman prokuror özünün məhkəməyə göndərdiyi təqdimatdan imtina etmək hüququna malikdir.

Qeyd olunduğu kimi, məhkəmə iclası, ilk növbədə prokuror və ƏAO rəhbərinin hakimə daxil olmuş qərarının əsaslılığının öyrənilməsindən ibarətdir. Bununla birlikdə, ƏAF haqqında Qanuna və CPM-nə görə hakimin tələbi üzrə ona ƏAT keçirilməsinin əsaslarına aid digər materiallar da təqdim oluna bilər (siyahısı müəyyən olunmuş məlumatlar istisna olmaqla).

Materiallara baxışın yekunları. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 448.1 maddəsində qeyd edilir ki, əməliyyat axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi məsələlərinə dair məhkəmə iclasının nəticələri üzrə hakim müvafiq ƏAT-nin keçirilməsinə icazə verir və ya onun keçirilməsindən imtina edir, bu barədə əsaslandırılmış qərar qəbul edir. Özü də möhürlə təsdiqlənmiş qərar ƏAT keçirilməsinin təşəbbüsçüsünə verilərək, eyni zamanda, təqdim olunmuş materiallar da qaytarılır.

Beləliklə, istənilən qərarı qəbul etdikdə hakim əsaslandırılmış qərardad çıxarmalıdır. Məsələn, onun təqdim olunmuş qərarın operativ bölməsində (istər icazə verən, istərsə də qadağan edən) dərkənar qoymaqla kifayətlənmək hüququ yoxdur.

Hakimin qərarında aşağıdakılar göstərilməlidir:

- qərarın tərtib edildiyi tarix, vaxt və yer;

- hakimin soyadı, adı, atasının adı və vəzifəsi;

- vəsatət vermiş şəxsin və prokurorun soyadları, adları, atalarının adları və vəzifələri;

- qərarın mahiyyəti (müvafiq ƏAO orqanı hansı konkret ƏAT-nin keçirilməsinə icazə verməyi xahiş edir; hansı materiallar təqdim olunub; onların əsasında ƏAF haqqında Qanunun müvafiq maddələri ilə nəzərdə tutulmuş şərtlərin mövcudluğu nəticəsinə gəlmək olarmı və s.)

- Qərarın qüvvədə olma müddəti;

- qərarın icra edilməsi həvalə edilən vəzifəli şəxs və orqan;

Rusiya Federasiyası ƏAF-ti haqqında Qanun tələb edir ki, qərarın əsli və ƏAO-dan alınmış operativ-xidməti sənədlər istisnasız olaraq qaytarılmalıdır. Zərurət yarandıqda qərarın surətləri çıxarıla bilər (onların sayı faktiki tələbatla müəyyən olunur), həmin surətlər məxfi kərgüzarlıq qaydaları əsasında qeydiyyatata götürülür və saxlanılır. Hesab edirik ki, bu fikirlə tam razılışmaq

olmaz. Məhkəmədə baxılan bütün işlərin əsilləri məhkəmədə saxlandığı üçün, bu kateqoriya üzrə çıxarılmış məhkəmə qərarları məhkəmənin arxivində qalmalıdır.

Qərar mütləq qaydada möhürlə təsdiqlənməlidir, yəni onun mətninin üzərində (bir qayda olaraq, hakimin imza etdiyi yerdə) hakim ƏAT-nin keçirilməsinə sanksiya vermiş məhkəmənin gerbli möhürünün aydın görünən ottiski qoyulmalıdır.

Təqdim olunmuş materialların mahiyyəti üzrə qərarın (qərarıdadın) qüvvədə olma müddəti. ƏAF haqqında Qanunun 14-cü maddəsinə görə, hakimin çıxardığı qərarın qüvvədə olma müddəti sutka ilə onun qəbul edildiyi gündən etibarən hesablanır və qərarın özündə başqa hal nəzərdə tutulmadıqda, altı aydan artıq ola bilməz. Bu zaman müddətin gedişi dayandırılır.

Hakimin çıxardığı qərarın qüvvədə olduğu müddət dedikdə ƏAF haqqında qanuna görə əməliyyat bölməsinin vətəndaşın konstitusion hüququnu məhdudlaşdıran konkret ƏAT-ni həyata keçirmək səlahiyyətinə malik olduğu müddət başa düşülür. Belə müddətin həm sutka ilə, həm də ayla hesablanması nəzərdə tutulmuşdur.

Hakimin çıxardığı qərarın qüvvədə olma müddəti, ilk növbədə, onun qəbul edildiyi gündən etibarən sutka ilə hesablanır. Bu halda hakimin çıxardığı qərarın saati və günü hesaba alınmır. Qərarın qüvvədə olma müddəti sonuncu sutka gecə saat 12-də başa çatır.

ƏAT-nin icrası müddətinin gedişi nə onun keçirilməsinin təşkilindən, nə də cinayət işi üzrə cinayət-prosessual icraatdan asılı deyildir. Bu, o deməkdir ki, hakimin çıxardığı qərarın qüvvədə olma müddəti icazə verilmiş ƏAT-nin təxirə salınması, dayandırılması, yaxud onun həyata keçirilməsinə xitam verilməsi və ya cinayət işi üzrə icraat müddətinin başa çatması (cinayət hadisəsi, yaxud tərkibi olmadığına görə işə xitam verilməsi istisna olmaqla) ilə əlaqədar kəsilə (dayandırılı, uzadıla) bilməz.

Bundan başqa, hakimin çıxardığı qərarın qüvvədə olma müddəti, qərarın özündə başqa hal nəzərdə tutulmadıqda, altı aydan artıq ola bilməz. Bu halda müddət ayın istənilən günündə, ayın müvafiq günü olmadıqda isə həmin ayın sonuncu sutkasında başa çatır.

Qanunverici qərarın özündə müvafiq göstərişin bilavasitə göstərilməsi şərt ilə müddətin altı aydan artıq olmasına yol verilir. Bir qayda olaraq, vətəndaşın konstitusion hüququnun adi müddətdən daha artıq müddətə məhdudlaşdırılması davamlı cinayətlər araşdırıldıqda, həmçinin konkret əməliyyat-axtarış vəziyyəti üçün xarakterik olan digər hallar nəzərə alınmaqla baş verir. Özü də bu halda hakimin çıxardığı qərarın qüvvədə olma müddətinin son həddi ƏAF haqqında Qanunda müəyyən olunmamışdır.

Təqdim olunmuş materialların mahiyyəti üzrə qərarın (qərarıdadın) qüvvədə olma müddətinin uzadılması qaydası. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 448.8 maddəsinə görə, əməliyyat ax-

təriş tədbirlərinin həyata keçirilməsi məsələlərinə dair vəsatətin rədd edilməsi barədə hakim tərəfindən qərar cıxarıldıqdan sonra məhkəməyə təkrar müraciətə müvafiq olaraq əməliyyat axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinin zəruriliyini təsdiq edən yeni hallar aşkar edildikdə yol verilir. Hesab edirik ki, q rarin qüvvədə olma müddətinin uzadılması zərurəti yarandıqda hakim yeni təqdim olunmuş materiallar əsasında məhkəmə q rari çıxarmalıdır. Belə materiallar dedikdə, ilk növbədə, müəyyən müddət ərzində  AT-nin davam etdirilməsinin zəruriliyi haqqında əsaslı v  əsaslandırılmış vəsatətin a ıqlandıđı qərar başa düşülməlidir. Q rarla yanaşı, hakimə q rarin qüvvədə olma müddətinin uzadılması tələbatının həqiqətən mövcud olduđunu təsdiqləyən operativ-xidməti sənədlərin təqdim edilməsi zəruridir. Ona o cümlədən keçirilən  AT nəticəsində əldə olunmuş faktiki informasiyanın göstərildiyi arayış təqdim olunur.

Bundan bařqa, hakimə mütləq qaydada əvvəl ona ünvanlanmış operativ-xidməti sənədlər ( AT-nin keçirilməsi haqqında qərar və s.) təqdim olunur.

ƏDƏBIYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. 12 noyabr, 1995-ci il
2. “V t ndařların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) məhkəməyə řikay t edilməsi haqqında” qanun. 11 iyun, 1999-cu il.
3. “ m liyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Qanun 17 noyabr, 1999-cu il.
4. Cinayət Prosesual Məcəlləsi. 1 sentyabr 2000-ci il
5. F.Məmmədov, M.Mustafayev. Cinayət-axtarış hüququnun əsasları.
6. A.E.Казак. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел и права человека. Санкт-Петербург, 2001.
7. В.Б.Рушайло. Основы оперативно-розыскной деятельности. Санкт-Петербург, 2002.
8. А.Ю.Шумилова. Оперативно-розыскная деятельность. Москва, 2004.
9. Н.А.Колоколов. Судебный контроль в стадии предварительного расследования. Москва, 2004.
10. Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsi, 2004 məcmuəsi.

СУДЬЯ И ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Х.А.БАЙРАМЗАДЕ

РЕЗЮМЕ

Провозгласив приоритет прав, свобод и интересов человека и гражданина в сфере государственной защиты, Конституция Азербайджана объявила правосудие их главной гарантией. В работе на основе норм нового УПК Азербайджана исследуется сущность и содержание судебного контроля в уголовном судопроизводстве Азербайджана. Приводятся теоретические воззрения на судебный контроль в ОРД. Согласно закону об ОРД Аз. Рес.от 28 октября 1999-го года

Оперативно-розыскное мероприятие, влекущее ограничение конституционных прав граждан, может быть проведено только по решению суда первой инстанции.

Порядок судебного рассмотрения материалов об ограничении конституционных прав граждан на тайну переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений на неприкосновенность жилища при проведении ОРМ.

Существование правового государства предполагает признание прав и свобод человека как высшую ценность соблюдения законности.

В этих условиях еще более актуальна глубокая научная разработка проблем обеспечения прав и свобод личности в оперативно-розыскной деятельности (ОРД)